

XIV. ORSZÁGOS GRASTYÁN KONFERENCIA ELŐADÁSAI

Szerkesztette:
Tuboly-Vincze Gabriella

PTE Grastyán Endre Szakkollégiuma
Pécs, 2015

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JOVÓBA

DOMBROVSZKI ÁRON

Kripke merev jelölők tézisének metafizikai következményei

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy Kripke széles körben elfogadott merev jelölők elmélete¹ vajon kompatibilis lehet-e a fizikalizmussal, amely szerint minden létező dolog visszavezethető a fizikai entitásokra. A probléma megfogalmazása elsőre szokatlannak tűnhet: egy szemantikai elmélet és egy metafizikai álláspont látszólag két, egymástól független dolog. A felvetés ezért magyarázatra szorul. Az 1. részben látni fogjuk, hogy a merev jelölők tézis maga után vonja az ún. közvetlen referenciaelmélet elfogadását (KRE) is, amely ahhoz, hogy egyáltalán működhessen, feltételeznünk kell, hogy nincsenek jelöllet nélküli nevek. Ez metafizikai elköteleződéssel fog járni: posztulálnunk *kell*, hogy léteznek valamiféle jelöllet-pótlékok. E jelöllet-pótlékok absztrakt tárgyak lesznek.² Dolgozatom kulcsmozzanata éppen ez: *a merev jelölők tézis elfogadása megkívánja ontológiánk kibővítését*. Ez sok filozófus számára okoz problémát, mert a fizikalizmus napjainkban egyike a legnépszerűbb metafizikai álláspontoknak – nem beszélve arról, hogy a nyelvfilozófia területén pedig a merev jelölők tézis örvendő általános elfogadottságnak. Úgy tűnik, mintha a két halmaznak **nem lehetne közös metszete**.

Ez a feszültség abból fakad, hogy ha csak fizikai tárgyak léteznek, akkor **absztrakt jelöllet-pótlékoknak nem lehetne helye az ontológiánkban**. Ez a megállapítás azonban a választott metafizikai rendszer következménye, a 2. részben **ezért a probléma új megvilágításba kerül: fel tudunk-e mutatni olyan metafizikai elméletet, ami az absztrakt entitást képes a fizikalizmuson belül kezelni**. Két alternatív lehetőség után végül az absztrakt artefaktum elmélet főbb jellemzőit mutatom be, amelyek közül a legfontosabb az, hogy az absztrakt artefaktumok lényegüket tekintve *függő entitások*.³ Azt, hogy ez részletesen mit jelent, a 3. rész ismerteti az egzisztenciális függés elméletével. Ennek értelmében az absztrakt tárgyak fizikai és mentális entitásoktól függnének, más és más módokon. Egy rövid összegzést követően a 4. rész fogja levonni a konklúziót, miszerint az absztrakt artefaktumok redukálhatók a fizikai és mentális hordozókra; arra vonatkozóan

¹ KRIPKE 2007.

² Ezt azonban nem mindenki gondolja így, lásd: LEWIS 1978.

³ THOMASSON 1999. 5–14.

pedig már vannak plauzibilis elméleteink, hogy a mentálist miként redukálhatjuk a fizikaira. Végül a dolgozat pozitív választ ad a felvetésre: a fizikalizmus és az absztrakt artefaktum elmélet *kompatibilis egymással*, tehát a fizikalizmus elkötelezett híve is konzisztensen tarthatja a merev jelölők nyelvfilozófiai tézist.

Merev jelölők és KRE

Kripke merev jelölők tézise a tulajdonnevek használatával kapcsolatos intuíciónkat hivatott megfogalmazni; tömören úgy foglалható össze, hogy egy adott tulajdonnév minden lehetséges világban ugyanazt a dolgot jelöli ki, és amelyik lehetséges világban az adott dolog nem létezik, ott nem jelöl ki semmi mást.

Ennek a tézisnek az lesz a következménye, hogy a tulajdonnevek Frege-Russell és Searle féle deskriptivista jelentéseméletét⁴ vissza kell utasítanunk. Ez a jelen előadás szempontjából igen fontos lépés, ezért érdemes lehet megvizsgálni az erre vonatkozó ún. modális érvet.⁵

Ehhez először tekintsük át, hogy mik azok a lehetséges világok. Kripke szerint ezek nem valamiféle távoli univerzumok, amiket távcsővel szemlélhetünk, hanem *tényellentétes szituációk*, vagyis olyan helyzetek, amelyekben a dolgok másként alakultak az aktuális világunkhoz képest.⁶ Egy lehetséges világ tehát egy maximális és konzisztens halmaz. Egy p proposíció akkor igaz egy w világban, ha p igaz lenne akkor, ha w fennállna.⁷

Visszatérve a modális érvre, vizsgáljuk meg az „Arisztotelész” tulajdonnevet, ami egy merev jelölő, ami azt jelenti, hogy a névvel minden lehetséges világban ugyanazt a dolgot jelöljük. A kulcslépés itt az a premissza, hogy az „Arisztotelész filozófus” kijelentés igazságértéke egy adott w világban mindig azon múlik, hogy a személy, akit „Arisztotelész” néven nevezünk, filozófus volt-e w világban. Miért gondoljuk ezt? Nem adhattak volna w világban Arisztotelésznek egy másik nevet? Dehogynem, de ez nem is releváns. Amikor azt mondjuk, hogy az „Arisztotelész filozófus” kijelentés igaz w világban, akkor ez alatt azt értjük, hogy a kijelentés, ahogy azt az aktuális világunkban használjuk, igaz lenne, ha w fennállna. Vagyis az általános alapunk arra, hogy az Arisztotelész nevet merev jelölőnek gondoljuk az a meggyőződés, hogy minden w lehetséges világra van egy meghatározott x individuum, és a proposíció akkor igaz, ha x filozófus volt w -ben.

A merev jelölők ezen tulajdonsága elkülöníti őket a deskripcióktól, mint például a „Nagy Sándor nevelője”. Az a proposíció, hogy „Nagy Sándor nevelője filozófus” csak azokban a w világokban igaz, amelyekben egy és csak egy személy

⁴ FREGE 2000; RUSSELL 2005; SEARLE 1958. Searle újraértelmezéséről lásd ZVOLENSZKY 2014.

⁵ Az érvet SOAMES 2002. 23–24. alapján rekonstruálom majd.

⁶ KRIPKE 2007. 27–31., 32., 35., 147. és ZVOLENSZKY 2007. 169.

⁷ A lehetséges világokról lásd TUBOLY 2015a.

tanította Nagy Sándort, és ez a személy filozófus volt. Mivel különböző világokban mások is taníthatták Nagy Sándort, ezért a „Nagy Sándor nevelője” deskripció nem merev. Következésképpen, nem adhatja meg a deskripció a tulajdonnév jelentését.

Ha nem működnek a deskriptivista jelentéseméletek, akkor más alternatíva után kell néznünk a tekintetben, hogy mi adja meg a tulajdonnevek jelentését. A legjobb nem-deskriptivista elmélet a KRE.⁸ A KRE abból indul ki, hogy a tulajdonnév és az általa megnevezett dolog között nincs egyéb közvetítő elem, tehát a tulajdonnevek kizárólag referenciájukkal járulnak hozzá az őket tartalmazó mondatok igazságfeltételeihez.

KRE számára azonban problémát jelentenek azok a tulajdonnevek, amelyeknek nincsen jelölötük, ezek az ún. *üres nevek*. Az üres nevek közé tartoznak a mitikus entitások nevei (pl. „Pegazus”), a hipotetikus entitások nevei (pl. a „Vulcan”), és a legnagyobb csoport, a fiktív karakterek nevei (pl. „Sherlock Holmes”). Mivel ezeknek a neveknek nincs referenciájuk, nem tudnak értelmet adni a tulajdonnévnek, tapasztalataink alapján azonban mégis megértjük ezeket a neveket. Innen kétféle kiút kínálkozik: vagy elismerjük, hogy a KRE nem képes kezelni az üres nevek problémáját, vagy pedig feltételezzük, hogy nincsenek üres nevek. Fontoljuk meg ez utóbbi javaslatot.

Azzal, hogy tagadjuk az üres nevek létezését, nem azt akarjuk mondani, hogy nem létezik például a „Sherlock Holmes név”, hanem sokkal inkább azt, hogy a „Sherlock Holmes” névnek van jelölete (az aktuális világban igaz tehát a kijelentés, hogy „Sherlock Holmes létezik”). Ezekre akár úgy is tekinthetünk, mint az elmélet által megkívánt posztulátumokra. Szűkítve a vizsgálódást a fiktív karakterekre, feltehetjük a kérdést, hogy például a Sherlock Holmes névvel jelölt dolog milyen természetű? Ezen a ponton elhagyjuk a nyelvfilozófia terepét, és a szemantikai elméletünk metafizikai következményeivel folytatjuk a továbbiakban.

Absztrakt artefaktumok

Arra, hogy az üres nevek számára jelöletként szolgálhasson, sokféle entitás tartathat igényt.⁹ Metafizikai nézőpontból ezen entitások posztulálásával realisták leszünk a hipotetikus entitásokkal, mitikus és fiktív karakterekkel kapcsolatban. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak fiktív karakterekről lesz szó, de tekintsük most úgy, hogy ez lefedi az üres nevekhez tartozó jelöletek teljes körét.

A tényleges problémát érdemes kellően leszűkíteni és egyszerűen megfogalmazni: arra keressük a választ, hogy a metafizika tud-e olyan elmélettel szolgálni, ami alapjait tekintve fizikalista, de megadja azokat a jelölet-pótlékokat, amikre a nyelvfilozófiai tézisünknek szüksége van.

⁸ Ilyen álláspontot képvisel például: RECANATI 1993; SALMON 1986; SOAMES 2002.

⁹ A lehetséges fiktív tárgyak taxonómiájához lásd: HANLEY 2009.

A fiktív karakterekkel kapcsolatos realizmusnak ebből következően természetesen többféle változata is lehet, a legfontosabbak ezek közül a meinongianizmus,¹⁰ a platonizmus¹¹ és az absztrakt artefaktualizmus.¹² Az előbbi két álláspont, bár más meta-ontológiát használ,¹³ nem lesz megfelelő a jelen téma szempontjából, ugyanis nem kompatibilisek a fizikalizmussal. Mindkét elmélet szerint létezik Sherlock Holmes, a meinongianizmus szerint valamilyen alacsonyabb létezési szinttel bír, a platonizmus szerint pedig ugyanúgy létezik, mint a székek vagy asztalok, csak éppen nem a téridőben. A probléma az, hogy mindkét álláspont szerint *szükségszerűen* létezik, vagyis függetlenül attól, hogy mi megy végbe a fizikai világban, ami kontingensen létezik.

Az absztrakt artefaktualizmus némileg másként vélekedik a fiktív karakterek természetéről, azokat emberalkotta entitásokként kezeli – megfelelően ezzel hétköznapi intuíciónknak.¹⁴

Jelen céljainkat tekintve az absztrakt artefaktumok legfontosabb jellemzője az, hogy létezésüket tekintve *függő entitások*: létezésük nem lenne lehetséges, ha alkotói nem hozták volna létre őket, ezért egyrészt alkotói mentális aktusaitól függenek. Másrészt, nem maradnának meg létükben, ha nem lennének irodalmi alkotások, amelyek dokumentálják ezeket. Az irodalmi alkotások maguk is emberalkotta absztrakt létezők, akárcsak a fiktív karakterek, amelyek megjelennek bennük. Az irodalmi alkotások ezért szintén egzisztenciálisan függő létezők lesznek, egyrészt alkotói mentális aktusaitól függenek, másrészt konkrét fizikai könyvpéldányoktól. Végeredményben az absztrakt artefaktum elmélet mentális aktusok és fizikai entitások létezését kívánja meg; ám mielőtt tovább mennénk, és feltárnánk a függőségi viszony mibenlétét, nézzük meg részletesebben, miről is van szó.

Fiktív karaktereiket a szerzők többféle módon is létrehozhatják, vannak akik hosszabb ideig dolgoznak a karaktereken, vagy esetleg több szerzőt is bevonnak az alkotási folyamatba. Ez azonban nem változtat azon, hogy a fiktív karakterek az alkotói bizonyos egyedi cselekvéseivel „születnek meg”. Ezt leginkább a hétköznapi gyakorlatainkkal tudjuk bizonyítani, amelyeket ha megfigyelünk, akkor beláthatjuk, hogy a fiktív karaktereknek ez egy lényegi tulajdonságuk.¹⁵ Nézzünk meg erre egy példát.

Tegyük fel, hogy két fiktív karakter, amelyek különböző művekben tűnnek fel, nevükben és szinte minden tulajdonságukban megegyeznek egymással. Mi-lyen tények szükségesek ahhoz, hogy azonosnak mondassuk őket? Ez az alko-

¹⁰ MEINONG 1960.

¹¹ TÖZSÉR 2009. 32–34.

¹² KRIPKE 2013.

¹³ Vö. INWAGEN 1998.

¹⁴ Az absztrakt artefaktualizmus általános jellemzőiről jó összefoglalót nyújt ZVOLENSZKY 2012. vagy magyarul ZVOLENSZKY 2013. Ennek kritikájáról lásd TUBOLY 2015b.

¹⁵ THOMASSON. 1999. 6–8.

tóiktól függ: akkor mondanánk a két karaktert azonosnak, ha vagy ugyanaz a személy hozta volna létre őket, vagy pedig a fikciók szerzői között bizonyítható lenne valamilyen kapcsolat, például az, hogy jól ismerték egymás műveit. Ha viszont kizárható, hogy a szerzők ismerték volna egymás műveit, akkor joggal következtethetnénk arra, hogy csak valamilyen véletlen egybeesésről van szó, és a két karakter nem azonos egymással.¹⁶

A fiktív karakterek, miután a szerzőik létrehozták őket, többé már nem függenek tőlük: egy-egy fiktív karakter hosszú időn keresztül „túlélheti” a szerzőjét. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy innentől már teljesen független entitásként tekinthetnénk rájuk. Létrehozásuk után a fiktív karakterek függenek az *irodalmi alkotásoktól*, amelyekben megjelennek. A fiktív karakterek persze egynél több irodalmi alkotásban is megjelenhetnek, a karakter létezésének az a feltétele, hogy legalább egy irodalmi alkotásban legyen megtalálható. Ha a *Sherlock Holmes* történetek közül egy elveszik, ettől még továbbra is létezni fog Holmes, hiszen több irodalmi alkotásban is szerepel – ha azonban mindegyik novella és regény elvész, akkor Sherlock Holmes sem létezik többé.

Az irodalmi alkotások a fiktív karakterekhez hasonlóan absztrakt artefaktumok, magát az irodalmi alkotást ugyanis nem azonosíthatjuk a kéziratokkal, könyvekkel – vagyis konkrét artefaktumokkal – amelyek dokumentálják őket. Emellett, az irodalmi alkotások létezéséhez szükséges, de *nem elégséges* az, ha rendelkezünk a konkrét fizikai dokumentumokkal. A kompetens nyelvhasználók közössége, akik osztoznak bizonyos kulturális háttérben, szintén szükséges. Ez a megfigyelőtől függő intézményi valóság, ami egyáltalán a történetmesélés lehetőségi feltételét adja.

Az irodalmi alkotásokhoz persze a legtöbb esetben szükség van a fizikai entitásokra amelyek dokumentálják őket. Ha a *Sherlock Holmes* történetek összes példánya megsemmisül, valamint rá vonatkozó emlékek sem maradnak fenn, **akkor** maguk az irodalmi alkotások is megsemmisülnek, következésképpen a **tőlük** függő fiktív karakterek, így maga Sherlock Holmes is.¹⁷

Az egzisztenciális függés azonban pecifikálható időbeli és típus/példány meghatározottság alapján. Az alábbiakban a függési reláció részletesebb elméletét ismertetem.¹⁸

Az egzisztenciális függés elmélete

Az egzisztenciális függés a legáltalánosabb formájában a következőképpen néz ki: *szükségszerűen*, ha *x* létezik, akkor *y* is létezik. Ez önmagában semmilyen

¹⁶ Uo.

¹⁷ THOMASSON 1999. 10.

¹⁸ Mindezt THOMASSON 1999. 24–34. alapján.

temporális megkötést nem tartalmaz, csak annyit mond ki, hogy ha x létezik bármely időpontban, akkor y -nak is léteznie kell valamelyik időpontban, akár x -et megelőzően, vagy x -el együtt, vagy x után. Az egzisztenciális függés finomabban szemcsézett fogalmához ezért érdemes először időbeli megkötések alapján különbségeket tenni. *Állandó függésnek* [constant dependence] nevezzük azt, amikor y csak akkor létezhet, amikor x is létezik, és *alkotói függésnek* [historical dependence] azt, amikor y létezéséhez csak egy ideig van szükség x -re.

Az állandó függés az egzisztenciális függés legerősebb formája. Az állandó függés esetén a függő entitásnak minden időpillanatban szüksége van egy alap entításra ahhoz, hogy létezhesen. Az a körülmény például, hogy „Péter gyorsan tud futni” állandóan függ attól a körülménytől, hogy „Péter kétlábú”, mert ha Péter bármikor megszűnne kétlábúnak lenni, akkor nem lenne képes gyorsan futni.

Az alkotói függés esete azonban legalább ennyire fontos, amely viszonyban y -nak szüksége van x -re ahhoz, hogy létrejöhesen, de miután létrejött, már függetlenül is képes létezni x -től, ez tehát a relációnak egy gyengébb változata. Például minden ember ilyen típusú függésben áll a szüleivel.

Függési relációk azonban nem csak partikulárek, hanem univerzálék és körülmények között is fennállhatnak. Mondjuk, az a körülmény, hogy „Péter gyorsan tud futni” állandó függésben áll egy másik körülménnyel, nevezetesen azzal, hogy „Péter kétlábú”, hiszen ha ez utóbbi körülmény megszűnik, Péter nem fog gyorsan futni. Az a körülmény, hogy „Pálnak van egy fia” alkotói függésben áll Pállal, hiszen a körülmény Pál létezése után is megmarad(hat). Általánosságban egy adott partikuláréra épülő függési viszonyt merevnek nevezzük, erre szintén jó példa az utóbbi eset, ami tehát egy merev alkotói függés.

A függési viszony ezzel szemben lehet *általános* is. Az állandó függés általános akkor, ha „ x állandóan megkívánja azt, hogy létezzen valami, ami instanciál egy adott tulajdonságot, annak ellenére, hogy nincs egy meghatározott egyedi létező, ami példázza a tulajdonságot és x függ tőle.”¹⁹ Tehát például ahhoz, hogy Magyarország létezhesen, legalább egy létezőnek példáznia kell a „magyar állampolgár” tulajdonságot, de ez nem kötődik semmilyen egyedi létezőhöz. Általános alkotói függésre nehezebb példát találni, Thomasson a kémiai katalizátorokat hozza fel.

Az egzisztenciális függés tehát temporálisan kétféleképp is meghatározható, lehet merev vagy általános, sőt ennél több fajtája is van, ám jelenlegi céljaink eléréséhez már ez a négy fogalom is elég lesz. Thomasson a pusztá kategóriák ismertetésénél azonban tovább megy, és alapvető viszonyokat állapít meg a függési viszonyok különböző változatai közt. Ezek közül a tranzitivitás lehet a legfontosabb: a függési viszony minden típusa tranzitív. Például, „ha egy fiktív karakter függ egy adott irodalmi alkotástól, és az irodalmi alkotás függ leg-

¹⁹ THOMASSON 1999. 31.

alább egy könyv-példánytól, akkor a fiktív karakter is függ legalább egy könyv-példánytól.”²⁰

Alkalmazva az elméletet a fiktív karakterekre, mondhatjuk azt, hogy a fiktív karakterek egyfelől merev alkotói függésben állnak a szerzők bizonyos intencionális aktusaival. Az adott szerzők, miután létrehozták fiktív karaktereiket, már nem szükségesek ahhoz, hogy a karakterek tovább létezhesenek. Másfelől, a fiktív karakterek általános állandó függésben állnak az irodalmi alkotásoktól, amelyekben megjelennek. Legalább egy létező, meghatározatlan irodalmi alkotásban fel kell tűnnie a fiktív karakternek, ha egy ilyen alkotás sincsen, akkor maga a karakter sem létezik.²¹

A függőségi reláció tranzitivitása folytán a fiktív karakterek függeni fognak azoktól az entitásoktól is, amelyektől maguk az irodalmi alkotások függenek. Hasonlóan a fiktív karakterekhez, az irodalmi alkotások is merev alkotói függésben állnak a szerzőik intencionális aktusaitól, de emellett általános állandó függésben vannak a mű konkrét fizikai példányaival, kéziratokkal, könyvekkel vagy pedig mentális tartalmakkal. Egy még létező irodalmi alkotás, ha már nincs legalább egy meghatározatlan konkrét tárgyban vagy mentális tartalomban dokumentálva, akkor megszűnik létezni, és vele együtt megszűnnek azok a fiktív karakterek is, amelyek az adott irodalmi alkotásban szerepeltek.

Összefoglalás

Eddig amellel érveltem, hogy a merev jelölők elméletből következik a KRE elfogadása, ami maga után vonja azt, hogy felvegyünk a tulajdonnevek számára valamiféle jelölő-pótléket – ez óhatatlanul ontológiánk kibővítésével fog járni. Az alapprobléma a következő volt: a jelölő-pótlékek posztulálása után tartható **marad-e** a fizikalizmus? Ezt az általunk választott metafizikai elmélet határozza meg, amely független a nyelvfilozófiai megfontolásoktól. A lehetséges elméletek közül első körben kizártam a meinongianizmust és a platonizmust, amelyek **szükségyszerű** absztrakt entitásokként kezelik a fiktív entitásokat. Ezután rátértem az absztrakt artefaktualizmus tárgyalására, az elmélet néhány általános vonása után ismertettem a legfontosabbat: az absztrakt artefaktumok egzisztenciálisan függő entitások. Mivel ez kulcsfontosságú a jelen dolgozat szempontjából, ezért az egzisztenciális függés elméletét részleteztem, alkalmazva azt a fiktív karakterekre. Végeredményben két alap entitástípust kellett elfogadnunk, ezek a mentális és a fizikai.²²

²⁰ THOMASSON 1999. 34.

²¹ THOMASSON 1999. 36.

²² THOMASSON 1999. 150–153.

Tovább tágítva a vizsgálódás határait, az elmefilozófia kínál olyan elméleteket, amelyek szerint a mentális redukálható a fizikaira.²³ Egy ilyen elmélet segítségével az absztrakt artefaktum elmélet által megkívánt alap entitástípusokat sikeresen csökkenthetjük egyre: a fizikaira. Az azonosságelmélet és más hasonló fizikalista elméletek ismertetése sajnos meghaladja e tanulmány kereteit, de a fő kérdés megválaszolásához ez nem is szükséges.

Jelen dolgozat ugyanis nem kíván állást foglalni elmefilozófiai – vagy akár nyelvfilozófiai, metafizikai – tézisek mellett vagy ellen. Pusztán annyit vizsgáltunk, hogy a merev jelölők által megkívánt ontológia lehet-e fizikalista ontológia. Erre a kompatibilitási problémára végül igenlő választ adhatunk: ehhez az szükséges, hogy (1) az üres nevekhez tartozó jelölő-pótlékokat absztrakt artefaktumoknak tartsuk, (2) a mentális entitásokkal kapcsolatban valamilyen fizikalista elméletet képviseljünk, mint amilyen például az azonosságelmélet.

Irodalomjegyzék

- ARMSTRONG 1968 = ARMSTRONG, David: *A Materialist Theory of the Mind*. Routledge, London, 1968.
- FREGE 2000 = FREGE, Gottlob: Jelentés és jelöllet. In: Gottlob Frege: Logikai vizsgálódások. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 118–147.
- HANLEY 2009 = HANLEY, Richard: Fictional Objects. In: Robin Le Poidevin (szerk.): *The Routledge Companion to Metaphysics*. Routledge, London, 2009. 357–369.
- INWAGEN 1998 = INWAGEN, Peter van: Meta-ontology. *Erkenntnis* 1998/48. 233–250.
- KRIPKE 2007 = KRIPKE, Saul: *Megnevezés és szükségszerűség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
- KRIPKE 2013 = KRIPKE, Saul: *Reference and Existence – The John Locke Lectures*. Oxford University Press, New York, 2013.
- LEWIS 1978 = LEWIS, David: Truth in Fiction. *American Philosophical Quarterly* 1978/15. 37–46.
- MEINONG 1960 = MEINONG, Alexius: The Theory of Objects. In: Roderick Chisholm (szerk.): *Realism and the Background of Phenomenology*. The Free Press, Illinois, 1960. 76–117.
- RECANATI 1993 = RECANATI, Francois: *Direct Reference*. Blackwell Publishers, Oxford, 1993.
- RUSSELL 2005 = RUSSELL, Bertrand: A denotálásról. *Világosság* 2005/12. 5–16.
- SALMON 1986 = SALMON, Nathan: *Frege's Puzzle*. MIT Press, Cambridge, 1986.
- SEARLE 1958 = SEARLE, John: Proper Names. *Mind* 1958/67. 166–173.
- SMART 1959 = SMART, John Jamieson: Sensations and Brain Processes. In: V. C. Chappell (szerk.): *The Philosophy of Mind*. Dover Publications, New York, 1959. 160–172.

²³ Például SMART 1959; ARMSTRONG 1968. Az azonosságelméletről jó összefoglalást nyújt TÖZSÉR 2008. 33–56.

- SOAMES 2002 = SOAMES, Scott: *Beyond Rigidity – The Unfinished Semantic Agenda of Naming and Necessity*. Oxford University Press, Oxford, 2002.
- THOMASSON 1999 = THOMASSON, Amie L.: *Fiction and Metaphysics*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- TÖZSÉR 2008 = TÖZSÉR János: Általános bevezetés: a test-lélek probléma. In: Ambrus Gergely – Demeter Tamás – Forrai Gábor – Tözsér János (szerk.): *Elmefilozófia szöveggyűjtemény*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 9–85.
- TÖZSÉR 2009 = TÖZSÉR János: *Metafizika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- TUBOLY 2015a = TUBOLY Ádám Tamás: David Lewis érveiről a lehetséges-világ realizmus mellett. In: Márton Miklós – Molnár Gábor – Tözsér János (szerk.): *Realizmus, magyarázat, megértés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. 175–192.
- TUBOLY 2015b = TUBOLY Ádám Tamás: Zvolenszky és az artefaktualizmus: de akkor most ki alkotta meg Harry Pottert? *Magyar Filozófiai Szemle*, megjelenés előtt.
- ZVOLENSZKY 2007 = ZVOLENSZKY Zsófia: Megnevezés és szükségszerűség – négy évtized távlatában. In: Saul Kripke: *Megnevezés és szükségszerűség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 151–221.
- ZVOLENSZKY 2012 = ZVOLENSZKY Zsófia: Against Sainsbury's Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artifact. *Magyar Filozófiai Szemle* 2012/4. 83–109.
- ZVOLENSZKY 2013 = ZVOLENSZKY Zsófia: Gombóc Artúr mint emberalkotta absztrakt tárgy: Miért hibás Sainsbury kategóriahiba-ellenvetése? In: Zvolenszky Zsófia – Molnár Attila – Mekis Péter – Markovich Réka – Jellinek Sára – Gömöri Márton – Bitai Tamás (szerk.): *Nehogy érvgyűlölők legyünk – Tanulmánykötet Máté András 60. születésnapjára*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 296–307.
- ZVOLENSZKY 2014 = ZVOLENSZKY Zsófia: Egy filozófiai mítosz John Searle névelmételéről. In: Kelemen János (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVI*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 211–238.